

SZEMLE

ROMÁN TÖRTÉNETÍRÁS A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTT

(Második, befejező közlemény)

AZ ERDÉLYI ROMÁN TÖRTÉNETÍRÓK SZEMLÉLETE

A MAGYAR-ROMÁN TÖRTÉNELMI KAPCSOLATOK feltárására természetesen a volt kolozsvári román egyetem történészprofesszorai s általában az erdélyi származású, magyar iskolákban tanult kutatók lettek volna elsősorban hivatottak. Valóban, az erdélyi román történészek mennyiségileg is számottevő munkásságot fejtettek ki, szempontjaikat és módszerüket azonban politikai érzelmeik annyira befolyásolták, hogy a közös érdekű kérdésekben a magyar és román szakirodalom állásfoglalása munkásságuk nyomán nemhogy kiegyenlítődött volna, hanem jobban eltávolodott egymástól, mint a multban valaha. A kétévizedes román uralom Erdélyben a »jóvátétel« jegyében zajlott le, állam és társadalom célkitűzése egyaránt a románság kulturális és gazdasági vezetőszerepének minden eszközzel való kikényszerítése volt s ennek indokolására kellett azt az elméletet felállítani, hogy a multban a magyarság elnyomta és kiszákmányolta az őslakó románságot, melyet ezért kárpótolni kell. A közvélemény ennek az elméletnek igazolását várta a tudománytól s a történészek annál készségesebben engedtek ennek a kívánságnak, mivel annak idején maguk is aktív résztvevői voltak a magyarországi román nemzeti-ség politikai küzdelmeinek s a multat is csak ezek prizmáján át tudták személni. Érdeklődésük ezért elsősorban az erdélyi román nacionalizmus kialakulásának és megnyilvánulásainak történetére irányult s legfőbb törekvésük az volt, hogy az erdélyi román nemzeti öntudat és az összes románok politikai uniója eszméinek fonalát minél messzebb tudják visszafelé követni a multban, másrészt pedig, hogy kimutassák a román irredentizmus jogosultságát a magyar elnyomás részleteinek feltárásával. Magától értetődik, hogy ez az előre megfogalmazott történelemszemlélet a letűnt évszázadokat csupa szabadsághősökkel népesíti be s a történetírót ezek kultuszának papjává avatja, az eseményeket magukat pedig mintegy a jó és a rossz principiumainak mitikus harcává egyszerűsíti le. A pozitív pólus természetesen a románság: ő az egyetlen őslakó, gyökeres nép Erdélyben, melynek története tulajdonképpen a románság története; a földdel, a tájjal összenőtt politikai, társadalmi szervezetet, kultúrát itt kizárólag a románok képviselték. Velük szemben a magyarok késői betelepülők, intézményeik, kultúrájuk gyökértelen import, tömegeket sohasem jelentettek, hanem csak egy vékony uralkodó réteget, melynek fölénye a nyers ökoljogon alapult. A jobbágy sorba sülyesztett románság mind nemzetisége, mind görögkeleti vallása miatt megvetés és üldözés céltáblája volt, bár két keze munkájával ő tartotta fenn az államot és henylő magyar urait. A román történetírás Erdélyé szociális pokol, melyben a román jobbágyot barbár jövevények zsákmányolják ki, akiknek sem

szívok, sem kultúrájuk nincs. Nem veszik tekintetbe a román történészek, hogy Erdélyt kőrújra, politikai szervezete, történelmi hivatása a nyugathoz, közelebbi a magyarsághoz köti s ha történetéből a magyarságot kirotáljuk, egyszerűen történelemnélkülivé válik. A rostálást elvégezték s közben kihullt minden érték, mint pl. a nyugati civilizáció érdekében hozott véráldozatok, a vallási türelem Európát megelőző megvalósítása, a magyar és szász városok patinás épületei és kultúrateremtő szelleme, államférfiak, hadvezérek, gondolkozók, művészek nevei és életműve, egyszerűval mindaz, ami az emberi életet szebbé és nemesebbé teszi. Mert mindezekből az erdélyi románság nagyon kis részben vagy egyáltalán nem vette ki részét. Minthogy pedig alkotásokkal a románság Erdélyre vonatkozó történelmi jogát megalapozni nem lehetett, más jogcímet kellett keresni s ezt a szenvedésben vélték megtalálni, melyet ennek megfelelően igyekeztek kiszínezni és felnagyítani. Ugyanakkor azonban megállapítják a román történészek, hogy a román anyanyelvű irodalmi műveltség s a nemzeti öntudat Erdélyben született meg s a tárgyilagosabbak azt is elismerik, hogy ebben a magyarság kultúrákötvetítő tevékenységének is része volt, de mintha az ellentmondást a magyar elnyomatás elmélete és a magyar kultúrhatás ténye közt észre sem vennék, továbbra is ragaszkodnak a magyar-román viszony claire-obscure megvilágításához. Pedig még az erdélyi románság is több pozitívumot mutathatna fel történetében, ha azt a két nép együttműködésének szemszögéből vizsgálnák. Így azonban a román történetírás önmagát fosztja meg egy tárgyilagosabb, vigasztalóbb és tanulságosabb történelemszemlélettől.⁴²

A »FELSZABADÍTOTT« TARTOMÁNYOK TÖRTÉNETÍRÓI

EZEK ELŐREBOCSÁTÁSÁVAL készséggel elismerjük, hogy ami a részletkutatásokat illeti, az első világháború után román tudósok is jelentős mértékben járultak hozzá az erdélyi múlt feltárásához. Elsőnek *Lu-paş Ioan* volt kolozsvári egyetemi tanár munkásságát kell említenünk, aki számos tanulmányában a XVIII–XIX. századi erdélyi politikai és kulturális mozgalmakat s az azokat hordozó egyéniségek életét és szerepét világította meg nagy tárgyi tudással.⁴³ Kevesebb szerencsével nyúlt a középkori Erdély történetéhez, melynek sajátos problematikájával szemben teljesen idegenül áll. A dáciai román inkolátus erőszakolásával téves következtetésekre jut mind demográfiai, mind társadalompolitikai vonatkozásokban.⁴⁴ Általában megfigyelhetjük, hogy a középkori kutatások terén hagy legtöbb kívánnivalót maga után a román történetírás. Magyarítja ezt részben az, hogy ennek a kornak román vonat-

⁴² A háborúutáni erdélyi román történetírásnak Erdélyre vonatkozó tanait mintegy összegyűjtve és élesen kidomborítva találjuk meg a román akadémia által kiadott *La Transylvanie* című gyűjteményes munkában (Buc. 1938). A fentiekkel egybevágó észrevételeimet a Századok 1940. évfolyamában (232–237) írott ismertetésemben már megtettem.

⁴³ *Nicolae Popoa și Ioan Moldovan*. Buc. 1920. – *Avram Iancu*. Cluj, 1924. – *Contribuțiuni la istoria ziaristicii românești ardeleni* (Adalékok az erdélyi román újságírás történetéhez). Sibiu, 1926. – *Din activitatea ziaristică a lui Andreiu Mureșanu* (A. M. újságírói munkásságából). Buc. 1926. – *Răscoala țaranilor din Transilvania la 1784* (Az 1784. évi erdélyi parasztlázadás). Cluj, 1943. – *Impăratul Iosif II. și răscoala țaranilor din Transilvania* (II. József császár és az erdélyi parasztlázadás). Buc. 1935. – *Doctorul Ioan Piurariu-Molnar*. Buc. 1938. – *Descendența transilvană a lui Ion Magheru* (I. M. erdélyi származása). Buc. 1939. – *Emanuil Gozdu*. Buc. 1940.

⁴⁴ *Voevodatul Transilvaniei în secolele XII. și XIII.* (Az erdélyi vajdaság a XII. és XIII. században). Buc. 1936.

kozású forrásai igen gyérek, de még ezeknek publikálását és feldolgozását is csak igen későn kezdték meg, az erdélyi románságra vonatkozóan pedig csaknem kizárólag a magyar szakirodalom eredményeire támaszkodnak. Máig sem ismerünk román történeti monográfiát, mely a szerző önálló levéltári kutatásai alapján foglalkoznék az erdélyi románság középkori életével. Ezt a feltűnő jelenséget csak abból az óriási különbségből érthetjük meg, mely a középkori nyugati és keleti keresztény kultúrköröket elválasztotta. A románság egész társadalmi-politikai rendjével és művelődésével az utóbbihoz tartozott, ezért marad idegen a román lelkiségtől a nyugati keresztény középkor szelleme, mely Erdély történelmét is jellemzi. Nyugat és Kelet évezredes ellentéte egyébként más vonatkozásban is tükröződik az erdélyi román történetírásban. Mióta a XVII. század végén az erdélyi románság egyrésze a római katolikus egyházzal unióra lépett, végzetes szakadás történt a nép lelkében s a XIX. századi nacionalizmus közömbösítő hatását megelőzőleg felekezeti ellentétek dúlták fel belső életét. Az unió történelmi jelentőségének megítélésében ennek megfelelően görögkeleti és görögkatolikus román történészek más és más szempontokat érvényesítettek. Az előbbieket a nemzeti egység megbontásával vádolták az unió úttörőit, az utóbbiak viszont a románságnak a nyugati kultúrához való hozzákapcsolódását és nemzeti öntudatosodását az unió következményének tulajdonították. A háborúutáni Románia kultúrpolitikája természetesen a görögkeleti szellem felülkerekedését segítette elő s az erdélyi történészek közül is azok kerültek az élre, akik a keleti ortodoxia nagy nemzetmegtartó erejét dicsőítették írásaikban. Ilyenöntudatos görögkeleti szemlélet nyilatkozik meg Lupaş műveiben is. Nem véletlen, hogy ő írta meg a román nemzeti egység megvalósulásának történetét is, melyben a Kárpátokon innen és túl kezdettől fogva egységes román nép összetartozási tudata egyik alappillérenek éppen az ortodoxiát tartja.⁴⁵ Ez a munkája egyébként iskolapéldája annak a jellegzetes törekvésnek, mely a múlt legtávolabbi kódében és legszükszavúbb forrásaiban is annak az eszmének nyomát igyekszik fölfedezni, mely a mai románság lelkét eltölti. Ortodox szemléletű *Dragomir* Silviu, szintén volt kolozsvári egyetemi tanár történetírói munkássága is. Főművét éppen az erdélyi román ortodoxia XVIII. századi unió-ellenes küzdelmeiről írta: adatokban gazdag, meleg tárgyzeretettel megírt, bár nem mindig teljesen tárgyilagos tanulmány.⁴⁶ Az erdélyi román politikai küzdelmek hőseinek ő is több írásában állított emléket.⁴⁷ Hézagpótló, ha az illetékes szerb és bulgár történetírás álláspontjával nem is mindig egyező következtetésekre jutó kutatásokat folytatott a balkáni románság múltjára vonatkozólag is.⁴⁸ Az erdélyi román történészeknek másik kedvező témaköre a román vajdaságok és Erdély kapcsolatai. Sajnos, ezen a téren sem tekintenek el időszerű politikai szempontok anachronisztikus érvényesítésétől: semmitmondó adatokba is beleolvassák a román egységtörekvések prekoncepciált megnyilvánulásait. *Metex* Ştefan, aki egyébként

⁴⁵ *Istoria unirii Românilor* (A románok egyesülésének története). Buc. 1937. Az egyesülés eszméje nagy szerepet játszik a román történelem fő korszakaival foglalkozó munkájában is: *Epocele principale în istoria Românilor*. Cluj, 1928.

⁴⁶ *Istoria desrobirii religioase a Românilor din Ardeal* (Az erdélyi románok vallási felszabadításának története). I–II. Sibiu, 1920–30.

⁴⁷ *Avram Iancu*. Buc. 1924. – *Ioan Buteanu*. Buc. 1928. – *Nicolae Bălcescu în Ardeal* (N. B. Erdélyben). Cluj, 1928. – *Un precursor al unității naționale: profesorul ardelean C. R. Vivu* (A nemzeti egység egy előfutárja: C. R. V. erdélyi tanár). Buc. 1929.

⁴⁸ *Vlahii din Serbia*. Cluj, 1922. – *Vlahii și Morlăcii*. Cluj, 1924.

mint ortodox szellemű egyháztörténétíró is jelentős, továbbá *Motogna* Victor idevágó művei képviselik ebben a vonatkozásban a román szakirodalom javát.⁴⁹ A görögkatolikus irányzat megfogyott számú képviselői közül *Păclișanu* Zenovie nevét említhetjük meg, aki szintén a XVIII–XIX. századi erdélyi román politikai mozgalmak történetének tisztázásához járult hozzá tanulmányaival.⁵⁰ Az említett történétírók mind az idősebb nemzedékhez tartoznak, az első világháborút már érett férfikorban érték meg, a román egység létrejötté legmerészebb álmaik megvalósulását jelentette, nem csodálkozhatunk tehát azon, ha későbbi munkásságukban is ifjúkoruk politikai eszméi tükröződnek. Seregszemléjük után nem mulaszthatjuk el kortársuk, *Lapedatu* Alexandru nevét megemlíteni, aki ugyan erdélyi származású, de még az első háború előtt a román királyság területére költözött s ott fejtett ki értékes, a román vajdaságok XIV–XVII. századi múltjára vonatkozó történétírói tevékenységet, majd a kolozsvári egyetem tanára lett. Sajnálatos, hogy 1919 után politikai működése elvonta a történelem tanulmányozásától, mert higgadt, emelkedett szemlélete bizonyára nagymértékben hozzájárult volna az erdélyi román történétírás színvonalának emeléséhez. Nem tekinthetjük véletlennek, hogy a kolozsvári román egyetemen felnőtt fiatal történészgeneráció általában kevés érdeklődést mutat elődei témakörei iránt, a nemzeti egység hőseinek kultusza nem ihleti őket, inkább reális, gazdaságtörténeti, néha a román történettel csak lazán összefüggő világtörténeti kérdésekkel foglalkoznak.⁵¹ Még a ritka kivételek esetében is bizonyos önmérséklet, kritikus magatartás mutatkozik a »kényes« tárgyak feldolgozásában.⁵² Kétségtelenül összefügg ez a jelenség a román történétírás minden vonalán tapasztalható felfogásbeli változással, bár – s ezt ma-

⁴⁹ *Relațiile comerciale ale Țării Românești cu Ardealul până în veacul al XVIII-lea* (Havaselve kereskedelmi kapcsolatai Erdéllyel a XVIII. századig). *Sighișoara*, 1921. – *Moșiile domnilor și boerilor din Țările Române în Ardeal și Ungaria* (A román vajdaságok vajdáinak és bojárjainak birtokai Erdélyben és Magyarországon). Arad, 1925. – *Regele Ferdinand* (F. király). Cluj, 1925. – *Domni și boeri din Țările Române în orașul Cluj* (A román vajdaságok vajdái és bojárjai Kolozsvár városában). Cluj, 1935, ill. *Politica externă a lui Mircea cel Bătrân* (M. c. B. külpolitikája). Gherla, 1924. – *Războaiele lui Radu Șerban* (R. S. háborúi). Buc. 1926. – *Cetatea Ciceului sub stăpânirea Moldovei* (Csicsó vára moldvai uralom alatt). Dej, 1927. – *Relațiunile dintre Moldova și Ardeal în veacul al XVI-lea* (Moldva és Erdély kapcsolatai a XVI. században). Dej, 1928. – *Relațiunile dintre Țările Românești și Ardeal în veacul al XVII-lea* (A román vajdaságok és Erdély kapcsolatai a XVII. században). Dej, 1935.

⁵⁰ *Luptele politice ale Românilor ardeleni din 1790–1792* (Az erdélyi románok politikai küzdelmei 1790–92-ben). Buc. 1923. – *Guvernele ungurești și mișcarea memorandistă a Românilor din Ardeal* (A magyar kormányok és az erdélyi románok memorandista mozgalmak). Buc. 1934. stb.

⁵¹ Ion Moga: *Rivalitatea polono-austriacă și orientarea politică a Țărilor Române la sfârșitul secolului XVII*. (A lengyel-osztrák rivalitás és a román vajdaságok politikai orientációja a XVII. sz. végén). Cluj, 1935. – U. a.: *Politica economică austriacă și comerțul Transilvaniei în veacul XVIII*. (Az osztrák gazdaságpolitika és Erdély kereskedelme a XVIII. sz. végén). Cluj, 1939. – Francisc Pall: *Les relations entre la Hongrie et Scanderberg*. Buc. 1933. – U. a.: *Marino Barlezio*. Cluj, 1938. – U. a.: *Ciriaco d’Ancona e la Crociata contro i Turchi*. Vălenii de Munte, 1937. – Alexandru Doboși: *Datul oilor (quinguesima ovium)*. Buc. 1937. – U. a.: *Relațiile comerciale ale principatelor române cu Veneția* (A román vajdaságok kereskedelmi kapcsolatai Velencével). Cluj, 1936. stb.

⁵² David Prodan: *Răscoala lui Horia în comitatele Cluj și Turda* (Horia lázadása Kolozs és Torda megyékben). Cluj, 1939.

gyar és román szempontból egyaránt sajnálatosnak találjuk – a kolozsvári nevelésű fiatal történészgárda tagjai közt eddig még nem jelentkezett Petre P. Panaiteșcu formátumához mérhető tudós, aki komolyan magára vállalhatta volna a magyar-román történelmi kapcsolatok újjáértékelését.

Az 1918-ban »felszabadított« tartományok közül kétségtelenül Erdély múltjának kutatását ambicionálta leginkább a román történetírás, ami érthető is, hiszen az Erdélyre vonatkozó román történelmi jogok voltak a legvitathatóbbak. Bukovina és Besszarábia esetében egészen más volt a helyzet, hiszen mindkettő évszázadokon keresztül a moldvai román vajdaság kiegészítő része volt s csak a XVIII. század végén, illetőleg a XIX. elején kerültek idegen fennhatóság alá. A román történetírás tehát, épen fordítva, mint erdélyi viszonylatban, a történeti jogokat kellett, hogy érvényesítse az orosz etnográfiai érvekkel szemben. Ennek a feladatnak szolgálatába állította történetírói munkásságát *Nistor* I. Ion csernovici egyetemi tanár, aki erdélyi kartársaihoz hasonlóan a háború előtt a román nemzetiségi törekvések tevékeny előharcosa volt, Bukovinában. Műveiben a románságnak az északi szláv népekkel való kapcsolatait elemzi a román álláspont erőteljes hangsúlyozásával⁵³ s ha fő témakörétől néha el is távolodik, érdeklődése akkor is annak a két hatalomnak, Ausztriának és Oroszországnak a román vajdaságok feletti hegemoniáért vívott küzdelmére irányul, melyek Bukovina és Besszarábia sorsát egy évszázadnál tovább közvetlenül befolyásolták.⁵⁴ Besszarábia múltjának szorgos kutatója *Boldur* A. V. Iași-i egyetemi tanár is.^{54a}

TÁRSADALOMTÖRTÉNET

MÍG AZ UJONNAN ROMÁNIÁHOZ CSATOLT TARTOMÁNYOK történetírói Nagyrománia létrejöttének előzményeit kutatták és erősen polémikus élű művekben a román politikai törekvések igazolásán fáradoztak, az anyaország történetírásában lassú irányváltoztatás kezdett érvényesülni. Még mielőtt a »Revista Istorică Română« körének programja tudatosította volna ezt a fordulatot, egyes kutatók már megkezdték a román társadalom múltjának eddig meglehetősen elhanyagolt tanulmányozását. Iorgának egyik kortársa, *Filitti* Ioan C., aki úgyszólván egyedül mentette át a háború utánra Bogdan és Giurescu nemzedékének higgadt, tárgyilagos történelemszemléletét, képviseli a hidat az új iskola felé, melyhez élemedett kora ellenére is csatlakozott. Hivatása (a legfelső törvényelőkészítő bizottság tagja) megengedte neki, hogy kellő távlatból szemlélhesse az egyetemek körül csoportosuló és működő történész iskolák harcait, anélkül, hogy azokba közvetlenül beavatkozni kényszerülne. A román tudományos életre annyira jellemző, politikai és anyagi érdekektől befolyásolt klikkrendszer megkötöttségeitől mentesen foglalhatott

⁵³ *Istoria Basarabiei*. Cernăuți, 1923. – *Româniile Transnistrieni*. Cernăuți, 1925. – *Unirea Bucovinei* (B. egyesülése). Buc. 1928. – *Cehoslovaciile și România*. Cernăuți, 1930. – *Problema ucraineană în lumina istoriei* (Az ukrán probléma a történelem világánál). Cernăuți, 1933–34. – *La Bessarabie et la Bucovine*. Buc. 1937.

⁵⁴ *Ocupația austriacă în principate* (Az osztrák megszállás a fejedelemségekben). Buc. 1938. – *Principatele române sub ocupația rusească* (A román fejedelemségek az orosz megszállás alatt). Buc. 1938.

^{54a} *La Bessarabie et les relations russo-roumaines*. Paris, 1927. – *Autonomia Basarabiei sub stăpânirea rusească în 1812–1828* (Besszarábia autonómiaja orosz uralom alatt 1812–1828 közt). Chișinău, 1929. – *Istoria Basarabiei*. I. Chișinău, 1937.

állást a román történelem nagy kérdéseiben s ez a függetlensége előnyösen nyilvánul meg munkáiban. Mindenekelőtt tartózkodik a román társadalom szerkezetének dáko-román előzményekre való visszavezetésétől, élesen megkülönbözteti a nyugati hűbéres társadalmat a román társadalmi rendtől, mely elsősorban balkáni vonásokat mutat, elismeri azonban a magyar hatás nagy jelentőségét. Elveti azt a romantikus elméletet, hogy kezdetben minden román szabad birtokos volt s megállapítja, hogy már a történelmi fejlődés adatokkal megvilágítható kezdetén fennállott a földesúr-jobbágy társadalmi kettőssége. De amint nem túloz a parasztság érdekében, éppenúgy nem ítélkezik – elődeivel ellentétben – a bojárság felett sem, hanem józan tárgyilagossággal igyekszik a társadalmi folyamatok okait megállapítani. Osztályokkal, egyénekekkel, szomszédos nemzettekkel szemben tanúsított méltányos és higgadt magatartása ritka és üdítő jelenség a gyakran szenvedélyektől fűtött román történetírásban. A román társadalmi és állami élet kialakulásának, a közigazgatás és jogszolgáltatás rendjének sajátosságai és fejlődési fokozatai tekintetében kutatásai döntő fontosságúak⁵⁵ s neki köszönhető a XIX. század eleji román politikai és társadalmi forrongásoknak, a modern román civilizáció hősorának kitűnő feldolgozása is.⁵⁶ Ez a korszak egyébként az, melyet a román társadalomtörténészek előszeretettel választanak tanulmányaik tárgyául s melynek forrásanyaga is meglehetősen ismeretes. Természetes azonban, hogy e kor mozgalmainak megítélésében is gyakran érvényesültek mai világnézeti és politikai szempontok, ami vitákra, mindenestre a történelmi valóság tisztázását előmozdító vitákra adott alkalmat. *Barnoschi* D. V. például a moldvai szegényebbrendű bojárok alkotmányos mozgalmában a modern értelemben vett demokrácia kezdeteit látja⁵⁷ s egyenesen példának állítja oda napjai politikai küzdelmeiben, bár kétségtelen, hogy a szerző által helyesen a lengyel köznemesség ideológiájából származtatott megmozdulás kizárólag a kisbojárok osztályérdekeit szolgálta. *Zeletin* Ștefan a román polgárság kialakulásáról írott munkájában⁵⁸ még tovább megy s egyenesen polgári aspirációkat tulajdonít ennek a valójában erősen nemesi gondolkozású rétegnek. *Zeletin* egyébiránt a materialisztikusan színezett szociológiai történelemszemléletnek úttörője s említett könyvében a modern román társadalom kibontakozását szinte kizárólag a gazdaságtörténész szemüvegén keresztül mutatja be. Irányzatával azonban meglehetősen társtalánul áll a román történészek közt, akik Brătianu I. Gheorghenak ellene írt elutasító bírálatával általában egyetértenek.⁵⁹ *Lovinescu Eugen*, a nemrég elhalt finomtollú esszéista és irodalomtörténész a modern román civilizáció létrejöttét

⁵⁵ *Evoluția claselor sociale în trecutul principatelor române* (A társadalmi osztályok fejlődése a román fejedelemségek múltjában). Buc. 1924. – *Banatul Oltenei și Craioveștii* (A krajovai bánóság és a Craiovescu-család). Craiova, 1932. – *Vechiul drept penal român* (A régi román büntetőjog). Buc. 1934. – *Proprietatea solului în Principatele Române până la 1864* (A földbirtoktulajdon a román fejedelemségekben 1864-ig). Buc. 1935. – *Despre vechea organizare administrativă a Principatelor române* (A román fejedelemségek régi közigazgatási szervezetéről). Buc. 1935.

⁵⁶ *Frământările politice și sociale în principatele române dela 1821 la 1828* (Politikai és társadalmi forrongások a román fejedelemségekben 1821–1828). Buc. 1934. – *Principatele române de la 1828 la 1834* (A román fejedelemségek 1828–1834 közt). Buc. 1934.

⁵⁷ *Originile democrației române* (A román demokrácia eredete). Iași, 1922.

⁵⁸ *Burghesia română*. Buc. 1925.

⁵⁹ *St. Zeletin: Istoria socială*. Buc. (1926). – Gh. I. Brătianu: *Teorii nouă în învățământului istoriei* (Új elméletek a történelem tanításában). Iași, 1926.

tárgyaló kétkötetes munkájában⁶⁰ szintén polemizál Zeletin nézeteivel s igyekszik a történelmi materializmus és idealizmus túlzó végletei közt a történelmi valósághoz hűségesen alkalmazkodó középutat megtalálni. Könyve élvezetes és gondolatébresztő olvasmány, bár nem egyszer abba a hibába esik, hogy a román életet gyökeréig átformáló nyugati eszmearamlatok iránti csodálatában a megelőző korszakok román történelmé-től minden önértéket megtagad s csak a vajdai abszolutizmus és a görögkeleti »sötétség« reakciós megnyilvánulásait látja meg benne. Azt a tételt – melyben azonban sok az igazság –, hogy a régi és a modern román civilizáció közt semmiféle szerves kapcsolat nincs s a legújabb fejlődés minden hagyománnyal szakított, kevesen formulázták meg határozottabban. A XIX. századi román irodalomnak a nemzeti politikai megújulás szempontjából döntő jelentősége volt s ezért érthető, hogy az irodalomtörténészek, mint a háború előtt Eliade P., vagy újabban Lovinescu, a szűkebb értelemben vett történetírás területén is jelentős mértékben járulnak hozzá a kutatásokhoz. Ilyen, irodalomtörténész által írt politikai történeti tanulmány *Marcu Alexandru*⁶¹ könyve a XIX. század második felének román forradalmi mozgalmairól, mely a kor megismeréséhez nélkülözhetetlen adatokat tartalmaz. Amint a XIX. század társadalomtörténetének kutatóit nem tudta döntőleg befolyásolni a történelmi materializmus, úgy a régebbi korszakok belső viszonyainak tanulmányozói sem érvényesítik a materialista szociológiai szempontokat, bár Iorga radikális idealizmusa is kritikájukkal találkozik. Giurescu szintézisének más viszonylatban már idézett előszava egyaránt tagadja mind az anyagnak, mind a szellemnek primátusát és mindkét tényező egyenlő arányban való szem előtt tartását ajánlja a legmegfelelőbb történetírói módszernek. Fel fogása filozófiai szempontból talán kifogásolható kompromisszum, de mindenesetre megóvhatja követőit a túlzásoktól. Történelemszemléletét ő maga realizmusnak nevezi és témaválasztásában is érvényesíti, amennyiben politikai koncepciók és egyéni teljesítmények helyett a történeti kollektívumok, az állam és a társadalom megnyilvánulásait vizsgálja. Apja érdeklődési körében maradván, a régi román államszervezet problematikájával foglalkozik jelentősebb munkáiban.⁶² A közigazgatástörténeti kutatások egyébként a fiatal nemzedéknek nem egy tagját vonzzák s különösen moldvai viszonylatban néhány alapos monográfia jelent már meg.⁶³ Hasonlóképpen egyre élénkebb érdeklődés nyilvánul meg gazdaság-

⁶⁰ *Istoria civilizației române moderne*. I–II. Buc. 1925.

⁶¹ *Conspiratori și conspirații în epoca renașterii politice a României 1848–1877* (Összeesküvők és összeesküvések Románia politikai újjászületésének korában 1848–1877). Buc. 1930.

⁶² *Noi contribuții la studiul marilor dregători în secolele XIV. și XV.* (Új adalékok a XIV–XV. századi főbb állami tisztségek tanulmányozásához.) Buc. 1925. – *Contribuțiuni la studiul marilor dregători din secolele XIV. și XV.* (Adalékok a XIV–XV. századi főbb állami tisztségek tanulmányozásához.) Văleni de Munte, 1926. – *Organizarea financiară a Țării Românești în epoca lui Mircea cel Bătrân* (Havaselve pénzügyigazgatási szervezete M. c. B. korában). Buc. 1927.

⁶³ D. Nichita: *Contribuțiuni asupra pârçălăbiei în Moldova* (Adalékok a moldvai „pârçăláb” intézményhez). Iași, 1925. – T. Bălan: *Vornicia în Moldova* (A moldvai »vornic« intézmény). Cernăuți, 1931–32. – N. Grămadă: *Cancelaria domnească în Moldova până la domnia lui Constantin Mavrocordat* (A moldvai vajda kancellária C. M. uralkodásáig). Cernăuți, 1935. – C. Dumitru: *Doi dregători moldoveni: I. Portarul de Suceava, II. Hatmanul și pârçălabul de Suceava* (Két moldvai főtisztviselő: I. A suceavai „portar”, II. a suceavai „hatman” és „pârçăláb”). Buc. 1935.

történeti kérdések iránt is.⁶⁴ Ide vonhatjuk a sok tekintetben még kezdetleges, módszerei problémákkal küzködő, de néhány értékes eredményt máris felmutató jogtörténeti kutatásokat.⁶⁵ A hadtörténet terén Rosetti Radu tábornok tanulmányai hoztak új eredményeket.⁶⁶

IRÁNYOK ÉS KUTATÓK

IORGA HATÁSA tartósabban a románság nyugati és bizánci kapcsolatainak tanulmányozásában mutatkozik meg, az ő irányításának tulajdonítható egyrészt a kutatók erőteljes francia orientációja (feltűnően sok a francia nyelven megjelent és francia vonatkozású dolgozat), másrészt a témakörök megválasztása. Bizantinológiai vonatkozásban mindenekelőtt *Brătianu I. Gheorghe* iași-i egyetemi tanár munkássága hozott új, jelentős eredményeket. Bizánci társadalom- és gazdaságtörténeti tanulmányai,⁶⁷ de főként a feketetengeri középkori olasz kereskedelem multjára vonatkozó publikációi⁶⁸ az elmúlt két évtized román történetírásának legjavához tartoznak és mind dokumentációjuk, mind koncepciójuk, mind előadási formájuk tekintetében kiemelkedő történetírói kvalitásokat árulnak el. Családi hagyományai (atyja és nagatyja évtizedeken keresztül Románia miniszterelnökei s kül- és belpolitikájának irányítói voltak) a legújabbkori román történelem kérdéseire is vonzották, idevágó dolgozatai az európai diplomáciatörténet alapos ismeretét tükrözik.⁶⁹ Sajnálatos, hogy ez a kitűnő történetíró olyan területre is elkalandozik, ahol nincs otthon és a dáciai román kontinuitás kérdését kellő bizonyító anyag nélkül, szellemes képzetársításokra és intuitív, de helyt nem álló meglátásokra alapozva akarja az idegen közvélemény előtt a román hivatalos politikai álláspontnak megfelelően beállítani egyik legutóbbi könyvében.⁷⁰ Iorga másik kedvenc tárgyával, a kereszteshadjára-

⁶⁴ P. Poni: *Statistica răzeșilor* (A szabad kisbirtokosok összeírása). Buc. 1921. – G. Zane: *Economia de schimb în principatele române* (A cseregazdaság a román fejedelemségekben). Buc. 1930. – V. Papahagi: *Les Roumains de l'Albanie et le commerce vénitien aux XVIIe et XVIIIe siècles*. Paris, Buc. 1931. – E. Pavlescu: *Economia breslelor în Moldova* (A céhrendszer Moldvában). Buc. 1939. stb.

⁶⁵ S. G. Longinescu: *Pravila lui Alexandru cel Bun* (A. c. B. törvénykönyve). Buc. 1923. – St. Gr. Berechet: *Procedura de judecată la Slavi și Români* (A bíraskodás folyamata a románoknál és szlávoknál). Chișinău, 1926. G. Fotino: *Contribution à l'étude des origines de l'ancien droit coutumier roumain*. Paris, 1925. – I. Peretz: *Precis de istoria dreptului român* (A román jog történetének vázlatja). Buc. 1931. – D. C. Arion: *Cnejii (chinejii) români* (A román kenézek). Buc. 1938. stb.

⁶⁶ *Studii asupra chipului cum se făptuia războiul de către Ștefan cel Mare* (Tanulmányok S. c. M. hadviselési módjáról). I–V. Buc. 1925–1927. – *Evoluția mijloacelor și a chipului de făptuire a războiului după moartea lui Ștefan cel Mare până la a lui Matei Basarab* (A hadviselés módjának és eszközeinek fejlődése S. c. M. halálától M. B. haláláig). I–V. Buc. 1925–27. – *Essais sur l'art militaire des Roumains*. Buc. 1935.

⁶⁷ *Servage de la glèbe et régime fiscal. Essai d'histoire comparée roumaine, slave et byzantine*. Paris, 1933. – *Privilèges et franchises municipales dans l'Empire Byzantin*. Paris, 1936. – *Études byzantines d'histoire économique et sociale*. Paris, 1938.

⁶⁸ *Actes des notaires génois de Péra et de Caffa de la fin du treizième siècle*. Buc. 1927. – *Recherches sur la commerce génois dans la Mer Noire au XIII-e siècle*. Paris, 1929. – *Recherches sur Vicina et Cetatea Albă*. Buc. 1935. – *Les Vénitiens dans la Mer Noire au XIVe siècle*. Buc. 1939.

⁶⁹ *Napoléon III. et les nationalités*. Paris, 1934. – *Acțiunea politică și militară a României în 1919* (Románia politikai és katonai akciója 1919-ben). Buc. 1939.

⁷⁰ *Une énigme et un miracle historique: le peuple roumain*. Buc. 1937.

tok történetével foglalkozik tehetséges tanítványa, *Marinescu* Constantin volt kolozsvári professzor. Számos részlettanulmánya után, melyek főként a XV. századi spanyol, pápai és bizánci politikára vonatkoznak, nagyobb monografiát írt V. Alfonz nápolyi király keleti politikájáról, ennek az előzmények után méltán jelentősnek ítéltető könyvnek kinyomtatása azonban Barcelonában a spanyol polgárháború kitörése miatt megszakadt s tudunkkal máig sem fejeződött be. A román történetírásnak nagy kárára van, hogy ez az emelkedett szellemű, nagyműveltségű történetíró nem a hazai történelemben próbálja meg erejét. El kell azonban ismerni, hogy az idegen nemzetek történetével való ismerkedés nemcsak látókörét tágítja a román tudósoknak, hanem a román múlt számos vonatkozásának feltárására is alkalmat nyújt.⁷¹

Érdekes megfigyelni, hogy talán az egy Iorga kivételével, aki a román történelemnek minden korszakával behatóan foglalkozott, a XIV–XVIII. századok nem annyira a szintetikus szemléletű, nagyvonalú történetészeket, mint inkább a szerényebb becsvágyú, részletkutatásokban elmerülni szerető tudósokat vonzzák. Ennek magyarázata nyilván abban keresendő, hogy a román vajdaságok története egy-két ritka kivételtől eltekintve, szegény a kiemelkedő politikai egyéniségekben, méginkább a hosszú, alkotásokra képes uralkodásokban; az egymást gyors ütemben felváltó vajdáknak sem idejük, sem kedvük nem volt komoly bel- vagy külpolitikai akciókat kezdeményezni s a török hegemonia egyébként sem engedett valami önállóságot nekik. Különösen az első két évszázadban a forrásanyag is annyira gyér és kevesetmondó, hogy csak a legnagyobb nehézséggel lehet még a vajdák uralkodásának kezdő és befejező dátumait is megállapítani. Ennek ellenére ezek a hálátlan évszázadok is egész sor szorgos feldolgozóra találtak, akik az önfeláldozó részletmunkának nem egyszer tiszteletreméltó példáit nyújtják, mint *Costăchescu* Mihai, a kiváló forráskiadó, aki hihetetlen akribiával nyomozgatja a román középkor szétszórt adatait.⁷² Hosszabb lélekzetű munkát természetesen már a témák időbeli korlátozottsága és a források szegénysége miatt sem várhatunk ezekre a századokra vonatkozólag, *Bejenaru* C. N.,⁷³ *Ciorănescu* Al.,⁷⁴ *Bulat* T. G.,⁷⁵ *Palade* T.,⁷⁶ *Nicolaescu* St.,^{76a} *Andreescu*

⁷¹ C. Andreescu: *La France et la politique orientale de Catherine II.* Paris, Buc. 1927–29. – I. Hudiță: *Histoire des relations diplomatiques entre la France et la Transylvanie au XVII-e siècle.* Paris, 1927. – N. A. Constantinescu: *Chestiunea agrară în imperiul Bizanțului* (A földkérdés a bizánci birodalomban). Buc. 1923–25. – R. V. Bossy: *Politica externă a României între anii 1873–1880* (Románia külpolitikája 1873–1880 közt). Buc. 1929. – U. a.: *Mărturiile finlandeze despre România* (Finn tanúságok Romániáról). Buc. 1937. – V. Mihordea: *Contribution aux relations franco-roumaines au XVIII-e siècle.* Paris, 1933. – U. a.: *Politica orientală franceză și Țările Române în secolul al XVIII-lea* (A francia keleti politika és a román vajdaságok a XVIII. században). Buc. 1937. stb.

⁷² *Arderea Tărgului Floci și a Ialomiței în 1470* (T. F. és I. elégeése 1470-ben). Iași, 1935. Ugyanő hosszú sorát írta a hely- és családtörténeti tanulmányoknak, melyek a román történetírásban – tekintve a szóbanforgó tudományágaknak főként dilettánsok által való művelését – hézaggpótlóak.

⁷³ *Politica externă a lui Alexandru Lăpușneanu* (A. L. külpolitikája). Iași, 1935. – *Ștefan Tomșa II.* Iași, 1926.

⁷⁴ *Domnia lui Mihnea III.* (M. uralkodása). Buc. 1936.

⁷⁵ *Personalitatea religioasă a voevodului Neagoe Basarab* (N. B. vajda vallásos személyisége). Craiova, s. a.

⁷⁶ *Radu dela Afumați.* Buc. 1939.

^{76a} *Domnia lui Alexandru Vodă Aldea* (A. V. A. uralkodása). Buc. 1922. – *Domnia lui Neagoe Basarab Voevod.* Buc. 1924. – *Domnia lui Radul Vodă Paisie.* Craiova, 1938.

C. I., Stoide C.,⁷⁷ s főleg Minea Ilie⁷⁸ Iași-i egyetemi tanár munkásságát kell említenünk. Még nehezebb dolga van a XIV. századot megelőző idők kutatóinak, hiszen a románságra vonatkozólag ebből a korból úgyszólván semmi adat nem maradt fenn. Ezen a területen már a nyelvtudomány és a régészet illetékes, a történészek csak kétes hitelű és értelmű adatok tallóztatására szorítkozhatnak. Ezért kell eredményeiket fenntartással fogadnunk.⁷⁹

FOLYÓIRATOK ÉS FORRÁSKIADVÁNYOK

ELSŐ PILLANTÁSRA szembetűnő jellegzetessége a román történetírásnak, hogy amint időben visszafelé haladunk, a kutatások mind inkább elaprózódnak. Ennek egyik magyarázata az lehet, hogy a két vajdaságban bekövetkezett sűrű trónváltások miatt egy-egy uralkodóról a legjobb szándék mellett sem lehet köteteket, de még könyvet sem írni, meg kell elégedni néhány lapos közlésekkel. Részben tehát maga az anyag indokolja a kisebb közleményeknek a terjedelmesebb monográfiákhoz viszonyított nagy arányát. Másrészt azonban számos kutatási ág – mint láttuk – sokáig el volt hanyagolva s művelésük nemrég kezdődött meg. Az ismeretlen területen való útnyitás pedig mindig tapogatózással jár együtt: a rövidebb lélekzetű tanulmányok ilyenkor a tájékozódást szolgálják. Véleményünk szerint azonban a fenti két – egyébként kétségtelenül fennálló – ok sem ad kielégítő magyarázatot, az apró közlemények, különnyomatok tömegének jelenségét nem érteti meg. Mint legfőbb hatótényezőt, a román történetírásban kezdettől fogva felismerhető sietséget kell feltételeznünk, azt a mohó törekvést, hogy századok mulasztását évtizedek, sőt évek alatt hozza be a mai nemzedék s a kiadványok számát, a mennyiséget tekintve is a nyugati nemzetekhez mérhető történeti irodalmat hozzon létre. Ezen a téren is Iorga járt elől, folyóiratai és az akadémia történeti osztályának tanulmánykötetei telve vannak párlapos cikkeivel s példáját idősebb és fiatalabb kortársai buzgón követik. Kétségkívül ezzel az irányzattal áll kapcsolatban a történeti folyóiratoknak kivételesen nagy száma is. A folyóirat-kultusz különösen az első világháború után ért el hihetetlen méreteket. A ma is élő történeti folyóiratok közül csak kevésnek multja nyúlik vissza korábbi évekre. Az 1867-ben alapított *Convorbiri Literare* és az 1893-ban alapított *Arhiva* (Iași) csak részben adnak helyet történeti tárgyú közléseknek, igazi területük az irodalomtörténet, illetőleg nyelvészet, Iorga két történeti folyóirata pedig, a *Bulletin de l'Institut pour l'Étude de l'Europe sud-orientale* (később: *Revue Historique du Sud-est Européen*) és a *Revista Istorică* közvetlenül Románia háborúbalépését megelőzőleg (1913, illetőleg 1915) jelent meg.

⁷⁷ Utóbbiak közös műve: *Ștefăniță Lupu*. Buc. 1938.

⁷⁸ *Despre Dimitrie Gantemir* (D. C.-ről). Iași, 1926. – „Reforma” lui Constantin Vodă Mavrocordat. Iași, 1927. – *Vlad Dracul și vremea sa* (V. D. és kora). Iași, 1928. – *Aron Vodă și vremea sa* (A. V. és kora). Iași, 1933. – *Cum se moșteniau moștile în Țara-Românească până la sfârșitul secolului al XVI-lea* (Hogyan öröklődtek a birtokok Havaselvén a XVI. sz. végéig). Iași, 1933. (L. T. Boga-val együtt.)

⁷⁹ A. Decei: *Români din veacul al IX-lea până în al XIII-lea în lumina izvoarelor istorice armenesti* (A románok a IX–XIII. századokban az örmény történeti források világánál). – A. Sacerdoțeanu: *Guillaume de Rubrouck et les Roumains au milieu du XIII-e siècle*. Paris, Buc. 1929. – U. a.: *Considérations sur l'histoire des Roumains au Moyen-Âge*. Paris, Buc. 1928. – U. a.: *Marea invazie tătară și Sud-estul european* (A nagy tatár betörés és Délkelet-európa). Buc. 1933.

1915-ben indult meg előbb Bogdan, majd Iorga szerkesztésében a *Buletinul Comisiei istorice a României*. Inkább évkönyvnek, mint folyóiratnak számít, a benne közölt cikkek kis terjedelme miatt azonban bátran az utóbbi kategóriába sorolható a román akadémia történeti osztályának kiadványa (*Academia Română. Memoriile Secțiunii Istorice*), mely szintén a régi Románia öröksége. A nagy többség azonban már az új Romániában keletkezett. A Iași-i egyetem Minea Ilie szerkesztésében *Cercetări Istorice* címen, míg a csernovici egyetem Nistor Ion I. vezetése alatt *Codrul Cosminului* címen egyidőben, 1925-ben indított történeti folyóiratot, a bukaresti egyetem fiatal professzorai pedig – mint már említettük – 1931-ben adták ki a *Revista Istorică Română*-t. A kolozsvári egyetem történetésztanárjai nem indítottak folyóiratot, azonban két évkönyv kiadását is megkezdték, egyiket 1921 óta *Armarul Institutului de Istorie Națională, Universitatea din Cluj* címen Lupaș Ioan és Lapedatu Alexandru, a másikat *Mélanges d'histoire générale* címen Marinescu Constantin szerkesztette. Évkönyvet adnak ki a Fontenay-aux-Roses-i és római román intézetek is, főként történeti tárgyú tartalommal *Mélanges de l'École Roumaine en France*, ületőleg *Ephemeris Dacoromana* címen. 1925-ben Moșil C. szerkesztésében indult meg az állami levéltár közlönye, a *Revista Arhivelor*. Legutóbb 1939-ben alapított Kogălniceanu M. I. *Arhiva Românească* címen Bukarestben történeti folyóiratot. Ezek az általános érdekű szaklapok, de még több a helytörténeti folyóirat, melyek az egyes történeti tájegységek központjaiban jelennek meg, rendesen mint vidéki múzeumok közlönyei. Ilyenek: *Analele Dobrogei* (Constanța, 1920. Szerk. Brătescu C.), *Ioan Neculce* (Iași, 1921. Szerk. Ghibănescu Gh.), *Arhiva Someșană* (Naszód, 1925. Szerk. Șotropa V.), *Analele Banatului* (Temesvár, 1928. Szerk. Miloia I.), *Arhivele Basarabiei* (Chișinău, 1929. Szerk. Bulat T. G. és Tomescu C. N.), *Arhivele Olteniei* (Craiova, 1921. Szerk. Laugier Ch. és Fortunesco C. D.), *Țara Bârsei* (Brassó, 1929. Szerk. Banciu A., továbbá számos városi szemle (*Analele Brăilei*, *Cronica Romanului* stb.). Természetes, hogy különösen ez utóbbiaknak színvonala igen ingadozó; a könnyű publikációs lehetőségek tág teret engednek a dilettánsoknak, akiknek hangja így a kelleténél inkább érvényesül s a nemzeti büszkeségtől mámoros, de kellőleg nem dokumentált, kezdetleges módszerű történeti elmefuttatások a román történetírás termelésének tekintélyes százalékát teszik ki. Legfőbb érdemük ezeknek a folyóiratoknak, hogy nagytömegű, igaz, hogy kellőleg meg nem rostált és gyakran hibásan közölt forrásanyagot szállítanak a komoly kutatóknak. Ezzel szemben a sok folyóiratnak megvan az a veszélye, hogy, mivel állandóan cikkekkel, közlésekkel kell táplálni őket, szinte kényszerítik a munkatársakat a félmunkára, rögtönzésre, elszett következtetések levonására, a hosszabb léleketű, alapos részletmonográfiák helyett kellőleg át nem gondolt, meg nem érlelt eredmények időelőtti közzétételére, egyszóval a történetírói alkotás szétforgácsolására.

Ez a folyamat különösen a forrásközlés tekintetében egészségtelen, mert az anyag szinte összegyűjthetetlenül szétszóródik, vagy legalábbis időrabló és elkedvetlenítő feladat elé állítja a lelkiismeretes kutatót. Ezért sürgette 1926-ban Giurescu C. C. a kiadott források repertoriumának összeállítását,⁸⁰ melynek nehézségeit azonban legjobban mutatja az, hogy máig sem valósult meg. Az oklevelek és egyéb kútfők rendszeres és együttes kiadására irányuló törekvések már a háború előtt megnyilvánultak és jelentős eredményeket is értek el. Gondolunk itt főleg a Hurmuzaki

⁸⁰ *Considerații asupra istoriografiei românești în ultimii douăzeci de ani* (Az elmúlt húsz év román történetírásáról). Valenii de Munte, 1926. 35.

Eudoxiu által megindított *Documente privitoare la istoria Românilor* című hatalmas sorozatra (Bukarest, 1887–), mely külföldi román vonatkozású anyagot tartalmaz. A kezdeményezés azonban ellanyhult s a háború után csak néhány kötete látott napvilágot. Nem folytathatta Iorga sem két sorozatát (*Studii și documente, Acte și fragmente*). A szorgalmas Ghibănescu 1906-ban indított két sorozatának (*Surete și Izvoade* és *Ispisoace și Zapsie*) újabb kötetei ugyan a háború után is egymásután jelentek meg és a román hazái oklevelek leggazdagabb gyűjteményét jelentik, kiadási módszer tekintetében azonban sok kívánni valót hagynak maguk után. A román hazai okleveleknek rendszeres, kritikai kiadást Bogdan kezdte meg 1913-ban Nagy István moldvai vajda (1457–1504) okleveleinek mintaszerű közlésével s az ő szigorú elvei szerint tette közzé a moldvai középkori oklevelek fennmaradó részét Costăchescu Mihai.⁸¹ A havaselvi oklevelek kritikai corpusát Panaitescu P. Petre publikálta, de eddig csak 1490-ig jutott el.⁸² A XVI–XVIII. századi hazai oklevelek Ghibănescu említett gyűjteményén kívül főleg egyes helységek és tájegységek speciális oklevéltáraiban jelennek meg,⁸³ sajnos, ezeknek a száma azonban egyelőre nem nagy a hiányokhoz képest. Sokkal jelentősebb, de a teljességtől még nagyon is távoljáró hazai forrásanyag került kiadásra a XIX. századra vonatkozólag. Ebben a tekintetben a Brătianu-család kulturális alapítványa (Așezământul Cultural Ion C. Brătianu) adott a legtöbb lehetőséget a történészek számára. A kiadásában 1927 és 1940 közt megjelent 50 kötet történelmi tanulmány és forráspublikáció közt különösen értékesek a Brătianu- és Goleșcu-családok okmány- és levelestárai, továbbá az 1821. és 1848. évi havaselvi forradalmi mozgalmakra vonatkozó iratközlések.⁸⁴ Külföldi források közzétételét mozdította elő a királyi alapítványok (Fundatiile Regale) vezetősége, mindenekelőtt a kivételes szorgalmú magyar kutató, Veress Endre külföldi levéltárakban összegyűjtött román vonatkozású oklevélgyűjteményének kiadásával, melynek eddig 11 kötete jelent meg.⁸⁶ A római román iskola olaszországi levéltárakból ad ki román

⁸¹ *Documentele moldovenesti înainte de Ștefan cel Mare* (Moldvai oklevelek S. c. M. előttről). I–II. Iași, 1931–32. – Kiegészítéseket adott ki ugyanő: *Documente moldovenesti dela Ștefan cel Mare* (Moldvai oklevelek S. c. M.-tól). Iași, 1933. és D. P. Bogdan: *Acte moldovenesti dinainte de Ștefan cel Mare* (Moldvai oklevelek S. c. M. előttről). Buc. 1938. Utóbbi írta meg H. Stahl-al a szláv-román paleografia legsikerültebb kézikönyvét is: *Manual de paleografie slavo-română*. Buc. 1936.

⁸² *Documentele Țării Românești*. I. Buc. 1938.

⁸³ T. Bălan: *Documente bucovinene*. I–IV. Cernăuți, 1930–38. – C. Solomon és C. A. Stoide: *Documente tecucene*. I. Bârlad, 1938. – I. Antonovici: *Documente bârlădene*. I–IV. Bârlad, 1911–1924. stb.

⁸⁴ M. Popescu: *Documente inedite din preajma Unirei Principatelor* (Kiadatlan oklevelek a fejedelemségek egyesülésének korából). Buc. 1928. – U. a.: *Documente inedite privitoare la istoria Transilvaniei între 1848–1859* (Kiadatlan oklevelek Erdély 1848–59 közti történetére vonatkozólag). Buc. 1929. – E. Vîrtosu: *I. Heliade Rădulescu. Acte și scrisori* (I. H. R. Okiratok és levelek). Buc. 1928. – U. a.: *1821. Date și fapte noi* (1821. Új adatok és tények). Buc. 1932. – *Din corespondența familiei I. C. Brătianu* (I. C. B. családjának levelezése). I–V. Buc. 1933–35. – A. Cretzianu: *Din arhiva lui Dumitru Brătianu* (D. B. levéltárból). I–II. Buc. 1933. – G. Fotino: *Boerii Golești*. I–IV. Buc. 1939. – G. Marinescu és C. Grecescu: *I. G. Brătianu. Acte și cuvântări* (I. C. B. Iratok és beszédek). I–VI. Buc. 1936–38. és *Vintilă I. C. Brătianu. Scrieri și cuvântări* (V. I. C. B. irások és beszédek). I–III. Buc. 1938–40. stb.

⁸⁵ *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești* (Erdély, Moldva és Havaselve történetére vonatkozó oklevelek). I–XI Buc. 1929–39.

történelmi adatokat *Diplomatarium Italicum* című sorozatában, melynek 1940-ben a negyedik kötete jelent meg. A román akadémiának a háború után megindított *Studii și Cercetări* című sorozatában nemcsak történelmi tárgyú munkák láttak napvilágot, hanem történelmi monografiák mellett forráskiadványok is helyet kaptak benne.⁸⁶ E gyűjteményeken és sorozatos vállalkozásokon kívül nagytömegű forrásközlést találhatunk a felsorolt folyóiratokban, továbbá önálló kisebb-nagyobb kiadványokban, részletes ismertetésükre azonban ezúttal nem térhetünk ki.

TUDATÁBAN VAGYUNK ANNAK, hogy a neveknek és műveknek fenti seregszemeleje nem teljes, ezúttal azonban nem lehetett célunk az elmúlt két évtized román történetírásáról kimerítő ismertetést, még kevésbé minden részletkérdésre kiterjedő bibliografiát adni. Hasonlóképpen messze vezetett volna a történelem kiegészítő szaktudományaival, a régészettel, nyelvészettel, irodalomtörténettel, egyháztörténettel, numizmatikával s a többiekkel foglalkozni, bár különösen a két első, tekintettel a román őstörténet szorosabban vett történelmi forrásainak szegénységére, a legrégebb korok szempontjából nélkülözhetetlen fontosságú adatokat szolgáltat. *Pârvan V., Andrieșescu I., Vulpe R., Lambrino Sc., Christescu V., Teodorescu D. M., Daicovicu C.* régészeti, *Philippide A., Pușcariu S., Drăganu N., Iordan I., Bărbulescu I., Rosetti A., Capidan T., Densușianu O.* nyelvészeti munkássága döntő hatást gyakorolt a legrégebb román történelem problematikájára.

Iorga tragikus halála lezárja a román történetírásnak azt a korszakát, melyet mindvégig, akár mint vezér, akár mint viták és támadások középpontja, az ő dinamikus egyénisége határozott meg. Eredményekben, de főleg kezdeményezésekben és vitákban gazdag korszak, melynek utolsó éveit egy új történész-nemzedék és új történelemszemlélet lassú kibontakozásának jegyében zajlottak le. Ennek a válságnak azonban ma még csak szórványos következményeit észlelhetjük, a romantikából a realizmusba fordulás folyamata még nem ment minden vonalon végbe s napjaink egyáltalán nem alkalmasak arra, hogy a józan tárgyilagosság irányzatát végső diadalra segítsék. Az elmúlt két-három év eseményei felkavarták az indulatokat, a politikai szenvedélyeket; a tudományos kutatást háttérbeszorította a propagandatevékenység, mely gyakran még történelemhamisítástól sem riad vissza. Reméljük, hogy nem egy komoly szándékú román történész idővel a feledés sűrű fátylát igyekszik majd borítani jelenlegi munkásságára, mely újra felszabadította a román történetírás multjának már-már megtagadott kísértetét.*

MAKKAI LÁSZLÓ

⁸⁶ T. Holban: *Documente românești din arhivele franceze (1801–1812)*. Buc. 1938. – Al. Ciorănescu: *Documente private la istoria Românilor culese din Arhivele din Simancas* (A románok történetére vonatkozó oklevelek a S.-i levéltárból). Buc. 1939. – P. P. Panaitescu: *Documente slavo-române din Sibiu (1470–1653)*. Buc. 1938.

* Ez a tanulmány a *Revue d'Histoire Comparée* (Budapest) szerkesztőségének felkérésére, tehát elsősorban külföldi olvasóközönség-tájékoztatására készült, ezért számos, magyar szempontból igen lényeges kérdés részletes megvilágítására nem maradt tér; ezek különben is önálló, terjedelmes tanulmányt igényelnek. Szerző azonban úgy érzi, hogy tárgyának alapvető problémáira sikerült rámutatnia s így talán nem volt felesleges tanulmányát magyarul is közreadni.